

Frågor och svar från januarikursen

Om man ska köpa hus med tomt, vad är bra att tänka på angående storlek, mark och annat?

Det är en stor fråga som dessutom är svår att besvara på ett kortfattat sätt. Min generella tanke är att fundera över vad man vill göra och vad man vill odla. Vi köpte 12 ha mark, ca 4 ha bete/åker och resten skog. Vilket innebär skötsel av skog och att hålla landskapet öppet där vi inte odlar. Frågor man får ställa sig: Vill jag ha djur, vill jag hålla på med gallring, ved och övrigt underhåll med skog osv. Man kommer ganska långt med några ha mark om man bara har ambitionen att odla. Och då kan man lägga fokus där.

Det finns mycket att ta reda på innan man köper mark som till exempel vattenförsörjning. Finns det en djupgrävd brunn eller källa på platsen. Eller en damm eller sjö. Vattenbrist är idag ett stort problem och något att tänka på om man vill odla mycket. Andra saker att ta reda på är om det finns lämpliga platser att gräva en damm på.

När jag gick på Holma folkhögskola tipsade en gästföreläsare oss att kolla jorden innan ett ev. köp. Det kan man göra genom att skicka in ett jordtest och få det analyserat av någon kunnig som kan angöra hur pass bra jorden är. Detta var inte något vi gjorde utan vi har byggt jord genom att tillföra mängder, och då menar jag mängder av organiskt material som bidragit till att vi har en levande och vattenhållande jord. Kolla också så det inte ligger berg precis under där man tänkt odla.

Hur som helst så finns det mycket att säga om den här frågan. För er som är intresserade så kommer jag och min man Dagar att hålla en kurs som tar upp just detta. Vad man ska kolla efter när man köper eller hyr hus. Kursen heter självhushållning och hållbar livsstil och den startar i slutet av mars. När kursen är anmälningsbar kan jag skicka en länk så att ni kan läsa mer.

Fråga om valnötsträd: har läst att trädet tar mycket näring att andra växter inte förmår frodas nära. Stämmer alltså inte det?

Det beror på hur bördig jorden är där valnötsträd växer och hur många valnötsträd det är som växer i området. Alla valnötter vill växa varmt och väl-dränerat men trädet behöver samtidigt komma åt grundvattnet med sina långa pålrötter. Pålrötterna kan bli tre till fem meter djupa hos fullväxta träd och dessa pålrötter börjar utvecklas tidigt hos unga plantor och det är därför dem är känsliga för omplantering. Valnötsträd vill helst växa på jordar med pH 6,5 eller högre och valnötter är i oftast vindpollinerade och behöver en annan sort eller art för att kunna ge nötter.

Valnötsbladen innehåller ett växtgift som heter juglon som påverkar tillväxten hos andra växter. Det sägs att det bara är i rena, större bestånd av valnöt som giftet juglon påverkar andra växter i större utsträckning. Enstaka valnötsträd verkar påverka andra växter nämnvärt. Men äppelträd, till exempel är extra känsliga mot giftet och bör planteras på behörigt avstånd. Vi har planterat mullbär mellan äppelträd för vi har hört att mullbär lämpar sig till samplanering med valnötsträd. Men det finns många andra växter som också trivs med valnötter och det kommer ni få höra mer om under intervjun mellan mig och Bram.

Har du kunskap kring vilka växter som kan fungera i zon 5 och 6?

Ni kommer att få en växtlista inför gruppövningen när vi ska designa blomskiktet i en skogsträdgård. I listan står vilka zoner växterna i örtskiktet tillhör. Under en av mina föreläsningar går jag igenom en del perenna örter och jag har framförallt valt växter som går att odla i hela landet.

För er i högre zoner är det ännu viktigare att skapa gynnsamma mikroklimat så att ni kan odla sådant som annars inte skulle trivas. Genom att lära sig om vind, skydd, solvinklar, temperatur utjämnande som vatten, berg, stora stenar, granar etc.

Christian Odberger, en av kursens gästföreläsare, går bland annat igenom vinden och solens påverkan och det kommer att öka er förståelse kring ett gynnsammare odlingsklimat.

Två frågor kring gödsel:

När förbereder du platserna? (T.ex. med tanke på att tömning kan svämma bort en del till grundvattnet)

När hästgödsel är blandad med spån, ser du en effekt av att kvävecykeln omvänds under en period pga. näringsfattiga beståndsdelarna?

Vi förbereder platsen där vi ska odla under vår, sommar eller höst. Gödseln vi tillför är alltid blandad med kolrikt material som till exempel sågspån, hö, halm etc. vilket jag tror hjälper till att binda kvävet. Vi använder ibland även biokol tillsammans med gödsel för att buffra näringen, eftersom biokol har en förmåga att hålla kvar näringen på platsen länge.

Valet av gödsel vid etablering beror på lite olika faktorer. Dels beror det såklart på vad man får tag på för gödsel. Men också på hur bördig jorden är, om man har det, kan man hoppa över att grundgödsla.

Hästgödsel som vi har använt oss av i skogsträdgården nära huset och nere vid dammarna, är ett material som mer kan liknas vid ett täckmaterial eftersom näringen varit utblandad med sågspån (kolrikt). Detta material kommer att finnas tillgängligt relativt länge samtidigt som det skydda jorden. Hästgödsel ge en viss näring men en annan form än till exempel höns gödsling, urin och gräsklipp som är material med hög NPK (kväve, fosfor, kalium). Gödsel från höns är snabbverkande och bygger inte upp jorden, så som till exempel hästgödsel gör.

Jag har hört att hästgödsel utblandat med strö ska vara det gödsel som har den bästa strukturförbättrande förmågan för jorden. Näst bäst tror jag att gödsel från får och getter är med förutsättning att den är utblandad med någon form av strö. Man kan också använda sig av gödsel från kor och andra djurslag. Vill man använda höns eller ankgödsel så tycker jag att det är extra viktigt att komplettera med mycket extra organiskt material, som hö, flis, sågspån, bark osv. för att kompensera den höga näringsinsatsen. Men kom ihåg att inte bland med bark eller flis i jorden utan att endast lägga det som ett övre lager annars riskerar det att försura jorden.

Långtidsverkande gödsel som flis, spån, kvistar, pinnar etc. ökar mullhalten i jorden och tillför långsamt mineralämnen till skogsträdgården. Stenmjöl är ett annat exempel på långtidsverkande gödsel men det har vi aldrig använt. Det är livet i jorden som gör detta svårnedbrutna material tillgängligt vilket ökar att många fler processer kommer igång.

Jag är ingen expert på näring och gödsel utan jag delar med mig av mina erfarenheter. Det finns säkert flera deltagare på kursen som kan komplettera vad jag säger så att vi tillsammans kan hjälpas åt att forma den här kursen att bli ännu bättre.

Kan man använda Gråal på samma sätt som Klibbal?

Härdighet: Klibbal (*A. glutinosa*) I-V (VI), Italiensk al (*A. cordata*) I-II, Gråal (*A. incana*) VI-VII

Alsläktet inkluderar ett 50-tal arter och alla är kvävefixerande. Klibbal växer i fuktiga marker och längs vattendrag i södra och mellersta Sverige. Klibbal skjuter inga rotskott och konkurrerar väldigt lite med andra växter. Gråalen ska man inte odla i södra Sverige eftersom den väldigt lätt skickar

rotskott och bör endast odlas i zon VI och VII. Lappal (*Alnus incana kolaensis*) är en underart till gråal och förekommer naturligt i norra Norge. I de södra delarna av landet kan man välja att odla den snabbväxande italienska alen som för övrigt trivs på torra växtplatser. Om ni vill läsa mer om al som amträd kan ni besöka min blogg: <https://blogg.gardenbergnsnas.se/2020/12/17/alar-i-skogstradgarden/>

Har du tips på träd eller buskar att plantera hyfsat nära "ettåriga" bäddar utan att de tar över all näring med rötterna?

Buskar behöver generellt mindre näring än träd så därför tror jag det är säkrare att odla buskar närmare ettåriga odlingar. Jag rekommenderar inte heller att odla buskar som slår rotskott för nära ettåriga odlingar så som till exempel havtorn. Blåbärstry, krusbär, vinbär, silverbuskar är förslag på buskar som jag tycker är lämpliga att odla nära. På norrsidan skulle man kunna odla träd.

Jag är nyfiken på hur jag gör som ska anlägga en liten skogsträdgård i en befintlig bädd som redan har fruktträd, kungsmynta, bärbuskar och kärleksört i sig. Ska jag riva upp allt och plantera om, eller hur tillför jag organiskt material osv?

Jag skulle låta allt få växa kvar och tillföra organiskt material ovanifrån. Detta kan man göra under en längre tid så att man inte riskerar att täcka för mycket på en gång så att det kväver växterna som redan finns. Mellan växterna skulle du kunna fylla på med gödsel till våren och lägga kartong över om det är rotogräs. Därefter något som håller kartongen på plats så som flis, hö, sågspån, halm etc. Tänk på att inte täcka med material upp mot barken på trädet. Buskar och örter tål täckning nära inpå. Fråga gärna igen om du har frågor om detta i slutet av kursen!

Nyfiken på hur liten en bädd kan vara för att ändå få in tillräckligt med växter få till det?

En bädd kan i stort sett vara hur lite som helst, det beror på platsens förutsättningar och vad man vill odla.

Nyfiken på hur/om du planerat arter kopplat till vad familjen äter? Hur mycket havtorn äter man kopplat till hur många buskar man har?

Jag är intresserad av många växter och är alltid på jakt efter nya. Jag jobbade till en början aktivt med att läsa på om vilka växter jag ville odla och köpte in ganska många olika fröer utomlands. Men jag insåg att mycket av det som trivs och som är lättodlat finns hos grannen eller i blomsterrabatter hos släktingar. Eftersom vi har så stora ytor att fylla med örter så har jag tagit vad som bjudits. 😊

När vi har valt träd och buskar har vi varit mer selektiva. Vi har satsat på sådant vi gillar och sådant som vi vet kommer trivas så som vinbär, krusbär, hassel, äpple, plommon, blåbärstry, havtorn mm. Vi har färre av svårodlade buskar och träd så som äkta kastanj, valnöt, pecan, persika, goji mm.

När det gäller havtorn så ger dem även kväve till platsen vilket gör att man kanske vill odla mer än vad man äter. Men man kan alltid göra havtornsjuice på överskottet.

Verkar vara en hel del gräsytor. Hur håller ni efter gräset. Åkgräsklippare, robotgräsklippare el slår ni gräset för hand. el har ni möjligen djur till hjälp?

Vi klipper med gräsklippare och trimmar längs med stockar och stenar som ligger runt bäddarna. På vissa platser i skogsträdgården har vi sått in lågväxande gräsmatta som kräver mindre underhåll.

Hur gör ni med bevattning? Klarar skogsträdgården sig själv eller behöver ni stödvattna under sommaren?

Vi planterar oftast under höst eller vår och då brukar vi endast behöva bevattna den första månaden. Men vi har ökat mullhalten i våran jord så att den är mer vattenhållande och vi täcker (kartong, hö/flis) runt framförallt buskar och träd när vi planterar.

Vilka växter ger stor skörd jämfört med investering av tid och pengar? Hur håller ni ogräset borta från bäddarna?

Här kommer en lista på vad som är lättodlade perenna örter som ger stor skörd:

Lungrot, Fjällsyra, Spansk körvel, Libbsticka, Ormrot, Rankspenat, Spenatskräppa, Malvor, Myntor, Daggfunkia, Kärleksört, Mjölkört.

Vi täcker ogräs med kartong eller tidning. Numera behöver vi inte rensa ogräs i skogsträdgården.

Det blandas ätliga och icke-ätliga örter (penningblad). Är det lämpligt?

När jag tittade närmare på frågan så ser jag att jag skrivit fel, det ska stå svalört. Penningblad har vi aldrig odlat i skogsträdgården. Men penningblad är en revbildande perenn som man skulle kunna odla i en skogsträdgård. Eftersom penningblad precis som smultron, myskmadra, hasselört och svalört mm fyller ut luckorna mellan de andra mer tubbildande och högresta örterna i det lägsta skiktet.

Här kommer mer information om växter från deltagarna själva:

- Jag odlar mängder med libbsticka, är en favorit! lättodlad och generös växt, och väldigt god!
- Fröfänkål är också en perenn som växer och fröar av sig bra.
- Kan ju säga att här i zon 6-7 har Lungrot gått bra hittills, så den verkar inte vara alltför känslig
- Läkemalva går också fint här i zon 6-7, bra att veta för de som känner tvekan inför att den är en "C"
- Spansk körvel heller inga problem i zon 6-7 trots "C"
- Roten på vanlig vild Ormrot är god, men liten. (Har ansetts som delikatess hos olika nordliga ursprungsfolk)
-

Hur gör man örtsalt - rent praktiskt?

Bästa örtsaltsreceptet: <https://www.fobo.se/index.php/kunskapmeny/matmeny/107-oertsalt>

Hur långt sträcker sig nyttan av t ex klibbal eller koreansk silverbuske vad gäller kväve?

En al ger 10 g kväve per kvadratmeter. Ett äppelträd behöver 8 g kväve per kvadratmeter. 3 stycken äppelträd behöver 24 g kväve och då behövs 2 stycken alar (20 g). Vallört ger 10 g kalium per kvadratmeter.

Vi har områden med "dålig" jord, typ slagg och metallskrot dyker upp ibland. Finns det växter som renar jord?

Salix eller viden används att ta upp föroreningar i vissa sammanhang. Energiskog alltså.

Här finns en illustration av exemplet om energiskog: <https://www.richwaters.se/vara-projekt/>

Vitklöver renar marken från både arsenik, bly och koppar. Röllekan tar upp kadmium. Solros är bland annat bra på att absorbera krom, bly, arsenik, zink och mangan. Trift tar främst hand om bly i marken. Gräset fårsvingel absorberar bly. Lupinen kan rena mark från arsenik. Korgvide tar bland annat upp kadmium, bly, uran, silver och arsenik. Bredkaveldun tar han dom arsenik, bly och koppar.

Kabbeleka drar till sig uran. Smällglim tar upp kadmium. Svärdslija absorberar koppar och kadmium. Källa: "Fitoremediacija" av K Valujeva, I Grinfelde och I Straupe samt William Hogland, professor i miljö- och ekoteknik vid Linnéuniversitetet.

Du har både på kartan och i klippen hänvisat till blåbärstry som bärtry. Det är två olika växter och bärtry är till och med svagt giftigt. Det är därför viktigt att inte blanda ihop dem.

Som jag har förstått det så är blåbärstry ätliga underarter av blåtry (*Lonicera caerulea*). När jag gick på Holma folkhögskola så kallades den ätliga busken, blåtry eftersom busken inte hade något svenskt namn, då den inte fanns ute i handeln här. När vi själva började med skogsträdgårdsodling så köpte vi in buskarna under namnet blåbärstry eller bärtry. Av vanna har jag kallat dem för blåbärstry. Men sen fick jag höra från min man som jobbar med en hortonom, som påstår att alla säger fel eftersom han menar att buskarna egentligen är en ätlig blåtry och därför har min man rättat mig flera gånger när jag säger blåbärstry.

Men jag förstår tack vare ditt mejl att det lätt kan misstolkas så jag kommer att ändra till blåbärstry eftersom det är det allmänt kända namnet och kan underlätta för att kunna hitta de ätliga buskarna. Dock står det i dokumentet (Träd och buskar i skogsträdgården i Groblads skogsträdgård) där jag listar vilka träd och buskar vi köpt in. De senaste buskarna vi köpte (2020), såldes under namnet bärtry på Rävobodas plantskola (<http://ravebodaplantskola.blogspot.com/>).

Metod för snabb förbättring av granpåverkad mark?

Tyvärr så känner jag inte till många som anlagt skogsträdgård på granpåverkad mark. Min erfarenhet av att odla skogsträdgårdsväxter där det tidigare växt gran är, nere vid den södra dammen. Där växte tidigare vattensjuk gran. Områdets grävdes ur och den magra moränjorden fördelades runt dammen. Vi spred endast ut lite stallgödsel med tanke på tillgängligheten och att det låg nära dammen. Sedan sådde vi in grön gödslingsväxter (blodklöver, vitklöver, rödklöver, gul sötväppling, bovete och oljerättika. Vi planterade valnöt, äpple, mullbär och lind och varje träd blev in stängslat. Dessa träd fick mycket stallgödsel vid plantering (vår) och därefter tre lager med kartong och sedan flis. Efter två år flyttade det dit två Linderössvin som bodde där under ca 1 år. Efter att grisarna hade gått där samlade vi in så många stenar vi orkade och la i små stenrös och därefter såddes området in med ängsväxter. Tyvärr så har det inte kommit upp mycket ängsväxter vilket jag tror beror på att jorden i området fortfarande har ett lågt pH-värde. Men det kan också bero på att ängshöet vi fick, hade begränsat med frö för att lyckas. Träden på platsen växer fortfarande långsamt och kan ha att göra med att de små plättarna där träden växer fortfarande inte är tillräckligt bördig.

Som ni säkert förstår kan det vara arbetskrävande att förbättra jorden så att de växter som vi vill odla ska trivas, där framförallt gran men också tall växt. Det går snabbare om man tillför mycket organiskt material och fraktar in överbliven jord, som man kan bygga upphöja bäddar med. Eventuellt kan man behöva plantera in lövträd (amträd) för att få igång rätt sorts mikrolivet i jorden samt för att hjälpa till att luckra jorden. Tyvärr så tror jag inte att det finns någon snabb lösning, det är en process som måste tillåtas ta ett antal år.

Funderar på det här med näring i relation till hårdighet. Ett träd/buske med tveksam hårdighet, ge ordentligt med näring för att den ska ha mycket kraft att växa eller begränsat för att den ska växa långsamt och inte "förväxa" sig? Har du nån filosofi? Går det att säga något generellt?

Känsliga växter så som valnöt i södra Sverige och till exempel päron i norr ska man försöka plantera under våren så att träden får tid på sig att tillgodose sig näringen och att hinna växa innan det blir för kallt igen. När vi gödslar vid etablering så använder vi framförallt hästgödsel, som ses mer som ett

täckmaterial än gödsel eftersom näringen varit utblandad med sågspån (kolrikt). Detta material kommer att brytas ner sakta och blir tillgängligt för växterna under en lång tid samtidigt som det skyddar jorden. Det ger en viss näring men är en annan form än till exempel höns gödsling, urin och gräsklipp som är gödsel med högt N P K. Det finns de odlare som använder flis från lövträd, som grundnäring i sina odlingar och då får plantorna jobba lite mer för att få näringen men jag tror det blir friskare växter. Jag tror också att det är bra om man vill använda höns gödsel att blanda den med biokol eftersom biokol har förmåga att buffra näringen som man tillför, dvs hålla kvar näringen på platsen länge. På så vis finns näringen i lagrad i biokolen och plantan måste jobba för att få den av biokolen.

Vresrosen öster om ert hus. Hur håller du den i schack? De tenderar väl att sprida sig. Hur fungerar den med närliggande växter? Har den något med reningsdammen att göra?

Vi klipper gräset runt den bädden så därför sprider den sig inte. Men vi kommer inte ha kvar den då vi nu täckt detta område (öster om huset) eftersom vi har fått in åkervinda i två av bäddarna och detta ogräs vi vill förhindra vidare spridning in i skogsträdgården. Med närmare eftertanke så skulle jag inte plantera Vresros så nära skogsträdgården med tanke på att den skjuter rotskott och är väldigt taggig att beskära.

Använder ni er något av svampar som nedbrytare som ni själva får in i skogsträdgården? eller låter ni det komma av sig själv? Det borde gå att skynda på nedbrytningen i nya bäddar av spån, kartong och sådant.

Vi har inte medvetet ympat in svamp i skogsträdgården men vi är absolut intresserade av den delen. Hittills har vi fått champinjoner som tittat upp under blåbärstry buskarna och det tror jag är tack vare all den flis som tillfördes i bädden under etableringen. Häst gödseln har nog också hjälpt till eftersom den innehöll mycket sågspån. Vi har också fått ostronskivling på berget, som vi hittade växande på en stående död asp. Ostronskivling har vi tidigare odlat inomhus i backar.

Jag fick höra talas om Paul Stamets från personen som ställde frågan. Stamets verkar vara väldigt duktig på hur svampar fungerar och hur vi kan använda dem för att skapa friska ekosystem. Jag sökte på hans namn och fick upp denna intressanta sida: <https://paulstamets.com/>

Blir jorden vid uppländsk vallört utarmad?

Det kan den bli om vi som odlare inte ger plantan det den behöver. Den behöver helst näring varje år och klarar av att gödslas med stora mängder urin utan att ta skada. På vissa gårdar används den som kantväxt runt gödselstackar för att ta hand om näringsläckaget.

Jag skulle gärna höra hur ni har byggt dammen. Dammduk eller lera? Hur djupt etc. Den är mycket fin.

Vi anlät en grävmaskinist och bad om en offert. Genom NOKÅS stöd på Skogsstyrelsen kunde vi gräva två sammansatta dammar för att öka mångfalden på platsen. Det är två grunda dammar med några få djuphåll på ca 2 meter. Vid dessa två dammarna, som ligger väster om huset, låg grundvattnet högt och dessutom ligger det i en dalgång. Dammen blir som en gryta där regnvatten från övriga ytor runt omkring rinner till.

Dammen vid skogsträdgården vid huset kunde grävmaskinisten genom slagruta se att det fanns en vattenådra. Men med tanke på att den platsen ligger mycket högre trodde man att det skulle bli svårt att hitta vatten. I den dammen kommer vi att lägga dit en dammduk, vilket vi inte använder vid de större dammarna.

Skydd mot vilda djur och spansk skogssnigel?

Det är viktigt att stängsla in skogsträdgården från början så att man får ha den ifred. Anpassa stängsel efter de djur som finns i ditt närområde.

Vi har inga problem med skogssniglar men däremot håller vi efter de spanska sniglarna de så kallade mördarsniglarna. För att hålla nere mördarsniglar använder vi oss av tre metoder:

1. Vi Klipp ofta!
2. Behandla med Ferramol. Detta är järnfosfat, är en järnförening som också förekommer i naturen. När sniglarna äter av dessa små pelletsliknade korn, känner dem sig mätta. Kornen är regnbeständiga och sväller när de är fuktiga vilket gör dem ännu mer attraktiva för sniglar. Strö ut och upprepa.
3. Behandla med Nemaslug. Detta är ett pulver som innehåller vilande larvstadier av den för mördarsniglar farliga nematoden. Det är inte nematoderna som dödar sniglarna. Men de infekterar dessa med en bakterie som dödar snigeln inom några dagar. Under tiden förökas nematoderna inuti den angripna snigeln som de sedan lämnar för att uppsöka nya.

Har jättehöga ekar och granar som en hästsco runt tomten, och du nämnde att det tar längre tid att få till skogsträdgård. Bör jag glesa ut dessa och försöka plantera andra lövträd här och var istället?

Grannarna skulle jag ta bort med undantag från dem som växer i norr som istället kan fundera som vindskydd mot kalla nordanvindar. Grannar mot norr bidrar med att höja temperaturen på den solbelysta sidan genom sin förmåga att buffra värme. Ekarna tycker jag att du ska låta stå kvar men tänk på att du på sikt förmodligen behöver ta ner flera av dem för att få in mer ljus till platsen. Ev. behöver du fälla några innan du plantera skogsträdgårdsväxterna så att inte ekarna faller på dem när det är dags att släppa in mer ljus. Under tiden fungerar de ekar som du sparar, som amträd för de nyplanterade träden. De skyddar från vinden och strålningsförluster under natten.

Om du märker att träden och buskar du planterar in inte utvecklas, kan det bero på att konkurrensen är för stor eller att det är för lite ljus. Då behöver du ta ner fler av ekarna. Tänk också på att det är en stor fördel att förbättra och bygga upp jorden genom att föra ditt stora mängder organiskt material för att öka den vattenhållande förmågan och bördigheten etc.

Hur fungerar vass som organiskt material?

Vass fungerar som organiskt material! Tyvärr har jag ingen erfarenhet av det men om man kan få tag på mycket så är det en bra resurs.

Hur effektivt är den uppländska vallörten 'Bocking 14' för att hålla ute ogräset?

När man använder uppländsk vallört som rotbarriär är det viktigt att det är ogräsfritt när man plantera vallört samt att man plantera två rader.

Apropå listan över buskar, träd och klättrväxter...Är det några av dessa som växer vilt i Sverige eller behöver man köpa alternativt ta sticklingar från befintliga växter (hos någon som har)? Att skapa en skogsträdgård kommer att ta lååååå tid om man börjar med sticklingar.

Vad jag vet kan man inte ta sticklingar från träd med undantag från mullbär men det är svårt att lyckas med. Buskar däremot, kan man ta sticklingar ifrån eller så köper man färdiga buskar från en plantskola. Dessa buskar växer oftast inte vilt med undantag från till exempel fläder som på många platser går att hitta i naturen.

De växter som man kan hitta i naturen och gräva upp om man äger mark eller om man ber om tillstånd är de så kallade amträden eller träd till vindsyddet. Man väljer träd som man vet växer bra på platsen. Vi valde klibbal, rönn och bok eftersom vi kunde gräva upp många små plantor från vår egen mark.

Tänk på att inte plantera björk, asp och sälg som amträd eftersom de har mycket konkurrenskraftiga rotsystem. Om man redan har dessa på platsen där man vill etablera sin skogsträdgård så behöver man ha en medveten plan på hur de succesivt ska tas ner, så man inte riskerar att de blir stressade och skjuter rotskott.

Om du vill testa att ta sticklingar från buskar som går snabbt så föreslår jag att man ta från fläder, vinbär och krusbär. Då har du en buske som börjar ge frukt redan efter ca 5-7 år.

Lägger du vallörten som täckmaterial var som helst? Eller var prioriterar du att lägga den?

Jag främst vallört runt buskar och träd. I början gjorde jag även gödselvatten i ett badkar och vattnade vid så många träd och buskar som jag orkade. Om jag har mycket så vallört så täcker jag även runt örterna. Kom ihåg att späda gödselvatten innan du vattnar!

Lägger du på vallörten som hela blad eller hackar du sönder den?

Jag lägger på hela blad.

Är det växter i örtskiktet och/eller marktäckare som är särskilt bra tillsammans med bärbuskar?

Inom skogsträdgårdsodling kallar man alla växter som skuggar marken för marktäckare men jag tror du menar marktäckande örter, de som har ett krypande växtsätt och som snabbt bildar en matta. Både de krypande örterna och de mer högresta och tuvbildande örterna passar bra ihop med buskar och träd. Det brukar vara de krypande som trivs att växa direkt under buskar. Uppländsk vallört är en ört som kan växa i anslutning till buskar och träd.

Finns det några växter eller material du, av erfarenhet, skulle avråda att använda med tanke på vad vi går igenom idag?

Tänk på att använda de resurser som finns i närområdet, i den mån det går.

Finns det bra marktäckare som själv kan kväva ogräs?

Inte vad jag vet. Men tänk på att det skiljer sig på vad det är för ogräs. En åkervall med rotoqräs rekommenderar jag att täcka ut ogräset med ogräsduk eller genom att använda 3-4 lager kartonger eller tidningar. Man med en gräsmatta kan det räcka med att kväva gräset genom att lägga på tjocka lager hö, tillför mer om det börja växa igenom.

Brams metod, där han på åkermark, först täckte med ett tjockt lager med gräs för att efter ca 2 månader ta bort lagret och så in råg. Detta är en metod som inte helt tar bort ogräset. För att få ett bättre resultat på åkermark där det växer svåra rotoqräs är det säkrast att täcka med ogräsduk i tre år. Även då finns rester av ogräset kvar från kanterna.

Skulle du vänta med vallörten tills det är helt ogräsfritt också? Verkade på bilderna att vallörten kom in ganska tidigt?

Ja, vi planterade vallört samtidigt som träden och buskarna. Men den skulle inte trivas med att bli planterade rakt ner i gräs utan man ska försöka att se till att alltid ge den gödsel vid plantering och täcka runt plantan om det är mycket ogräs. Jag rekommenderar att föröka många vallörtsplantor

(Bocking 14) varje vår och höst så att man har många plantor att slå av grönmassan från under säsongen.

När man har grüngödsolat och sedan vill plantera ut perenna örter/växter, fyller man på med jord och nån gödsel ovanpå grüngödslingen och sedan planterar ut en perenn växt? Eller tar man bort grüngödslingen?

Om det är ettåriga grüngödslingsväxter man odlat så dör dem ner innan vintern och till våren kan man plantera ut perenna örter/växter utan att behöva ta bort dem. Man behöver inte fylla på med jord men man kan lägga på komposterad eller brunnen gödsel beroende på hur bördigt det är. Har man blandat in fleråriga grüngödslingsväxter i blandningen som till exempel vitklöver så får man själv bestämma om det får växa kvar eller om man vill täcka bort dessa. Om man inte har mycket erfarenhet med odling så kan det vara bra att börja med ettåriga grüngödslingsväxter så man inte får någon växt som kan vara svår att veta hur man byter ut.

Vad gör du med köskompost? Är det för lättillgänglig näring för skogsträdgården?

Man kan sprida kompost i obegränsade mängder och det är ett material som berikar jorden mycket!

Stenmjöl?

Stenmjöl innehåller mycket kalium men också en del kisel och kalcium. Finmalet stenmjöl kan spridas när som helst och ger struktur till jorden och verkar mycket långsamt och finns kvar i jorden i många år. Jag vet yrkesodlare som använder ett tjockt lager (0,5 till 1 cm) på bäddarna där de odlar vitlök för att förhindra att ogräsfrö gror i bädden. Om ni kan få tag i stenmjöl billigt eller grattis, välj den röda och svarta framför den vita. Det finns mycket kalium i den röda och i den svarta är det vulkanisk diabas.

Måste man täcka ut vegetationen i bädden?

Det finns många olika sätt att etablera en skogsträdgård på. Man kan välja en teknik eller blanda olika arbetssätt i olika delar/ bäddar i skogsträdgården.

Vi etablerade den tropiska delen, den östra delen i skogsträdgården genom att plantera buskar, träd och örtskiktet på samma gång. Vi trodde att vi hade rensat jorden från kvickrot men det fanns mycket kvar. Detta visade sig efter ett tag och jag hann inte med att hålla denna del ogräsfri genom att rensa och täcka. Kvickrot är ett ogräs, vars rötter växer kors och tvärt genom jorden och det är inte lätt att täcka bort genom att lägga på en kartong utan det kommer att hitta sig fram någon annanstans. För att inte bli utarbetade fick vi täckta hela området med de täckmaterial (plåtar, båtpresenning) som vi hade tillgång till då. De växter som fick vara kvar i området var träd och buskar. Några bäddar i den tropiska delen hade inte lika mycket kvickrot och där sådde vi in råg för att förhindra att kvickroten skulle få fäste igen men vi var noga med att rågen inte skuggade träd och buskar genom att knäcka rågen om den växte för tätt intill träden.

Andra områden i skogsträdgården, i bäddar, har vi odlat grüngödsling de första två- tre åren. Men grüngödsling är inte någon garanti för att ogräset minskar och i vissa bäddar kan det börja växa upp gräs igen. Men grüngödsling odlas även för att berika jorden och genom att odla växter som till exempel oljerättika, luckra vi samtidigt jorden. I en bädd, där vi odlat grüngödsling i ca 2 år, fortsatte det att växa gräs igen. Vi planterade, i den bädden några plantor av hösthallon, men vi valde en del av bädden där ogrässtrycket var mindre. Beståndet etablerade sig väldigt bra och idag är nästan hela bädden ett hallonsnår som ger massvis med stora och goda hallon. Några år efter att jag hade planterat några plantor, skötte sig utvecklingen sig själv, hallon sprider sig med rotskott och fungerar

som både buske och marktäckare eftersom den skugga marken under så att till och med gräs har svårt att trivas. Det väldigt intressant att följa den naturliga utvecklingen som ofta kräver en mindre arbetsinsats.

Den metod som jag har märkt varit den mest effektiva med att få bort den befintliga markvegetationen i bädden är att täcka bädden med tre lager kartong och ett tjockt lager med flis över. Vi täckte på detta sätt, två år efter att vi planterat träd och buskar. Denna täckning brukar kunna ligga kvar under en växtsäsong utan att det växer igenom underifrån. Året efter är det bra att lägga på ett lager till om man har möjlighet. Det är få ogräsfrön som kan växa i flis och flisen är väldigt bra jordförbättrare. Sedan kan man etablera örtskiktet, genom flisen, men kom ihåg att plantera tätt och välj gärna robusta och konkurrenskraftiga växter som trivs i sol eftersom skogsträdgården i det här skedet fortfarande släpper igenom mycket sol.

Man kan alltid göra på olika sätt beroende på hur mycket tid man har. Man måste inte fortsätta täcka och täcka med kartong till dess att ogräsettrycket har minskat. Gräset kommer att försöka komma upp igen och igen eftersom skogsträdgården i ett tidigt stadie släpper igenom mycket ljus. Huvudsaken är att man håller det ogräsfritt runt träd och buskar genom att punkttäcka med kartong/tidning och hö/halm/sågspån/flis över. Man kan låta gräset växa i bäddarna under lång tid och slå av det med lie eller någon slags skära och använda gräset till att berika runt träd och buskar. När man är redo eller när man vill, kan man börja täcka i resten av bädden för att förbereda att bädden är ogräsfri för att kunna etablera de perenna örterna dvs en blandning av de revande, krypande, tuvbildande och högresta örterna. Men kom ihåg att vissa örter som till exempel uppländsk vallört (Bocking 14) är en fördel om man planterar ut samtidigt som träden och buskarna. De örter som är konkurrenskraftiga kan man välja att ha med från början.

Bram pratar om material han använder och säger "färsk slagen gräs, inte gräsklipp". Vad är skillnaden?

Bram täckte med nyslaget gräs från en åkervall som alltså är mycket längre än gräsklipp.

Behöver man vara försiktig med gräs/hö med tanke på att de kanske kan fröa av sig och att man ökar risken för ogräs?

Det beror på hur noggrann man är eller om man kan tänka sig ta den risken samtidigt som man bygger upp jorden. Det är trots allt bara fröogräs som kan finnas kvar i höet/gräset, som kan fröa av sig. Svåra rotoogräs som kvickrot, åkervinda, kirskaal sprider sig i regel inte genom hö eller gräs.

Om man täcker med flis, behöver man ändå täcka med kartong?

Om det är rotoogräs så behöver man alltid täcka med kartong om man vill kväva vegetationen under. På en vanlig gräsmatta växer det oftast inte kvickrot utan insatt gräs och därför måste man inte lägga ut kartong men självklart kan man använda kartong även där!

Vilka gröngödselsväxter sår du på hösten?

Råg, foderraps, foderkål, luddvicker, vitklöver. Anpassa växter utifrån vart du bor i landet. Rådfråga på Olssons fröer.

Vilka gröngödselsväxter sår du på hösten?

Oljerättika, olika sorters klöver, bovete, luddvicker, honungsört med flera.

Vi har mark som är varit betesmark och åker fram till 50-talet, och därefter har det stått granplantering fram till 2007. Tror du man ska undvika de områdena pga av att granen kan ha

"podsolifierat" eller försurat jorden? Eller kan man skapa lika bra förutsättningar på sådan jord med tex mkt organiskt material?

Svar från en deltagare: David, jag hade tagit ett jordprov och kollat PH och lite annat. Då får du en bra status för jorden för innehåll av NPK (näringsbalans) samt råd och tips brukar medfölja. Du kan skicka in till tex Eurofins. PH-mätare för jord kan även köpas från Impecta.

Kan man odla murgröna i skogsträdgård?

Murgröna kan man ha som marktäckare om man ser till att den inte klättrar. När den klättrar på träd kan den kväva dem.

Används vintergröna växter i skogsträdgårdsodling?

Jag har planterat skugggröna, hasselört, vintergrön och murgröna på platser där inte ens gräs vill växa längre, under träd, på särskilt skuggiga platser. Detta har jag gjort sju år efter etablering, när skogsträdgården har hunnit växa till sig och blivit mer som en ung skog. Om man väljer murgröna så är det viktigt att tänka på att inte låta den klättra eftersom den kan kväva träd. Murgröna används alltså endast som krypande marktäckare.

När planterar ni marktäckare? Första året?

Generellt har vi börjat plantera ut örtskiktet efter ca 3-5 år efter etablering.

Om man inte vill använda återvunnen kartong, finns det andra alternativ?

Lumpapper som används vid golvläggning (finns på rulle) kanske funkar? Det går också att köpa wellpapp på rulle.

Växten strandkål, i ört-genomgången trivdes inte i surjord om jag minns rätt, och för en surjordstomt, finns det särskilda träd, buskar och örter som rekommenderas i skogsträdgården? (har ek, gran och rhododendron)

Det är inte många skogsträdgårdsväxter som trivs i sur jord men de jag själv har erfarenhet av är minikiwi, amerikanska blåbär, vindruvor och fjärilsranka. Dessa växter gav vi torv direkt från vår skog de första åren för att de skulle etablera sig så bra som möjligt.

Jag undrar lite vad som gäller när man ska anlägga en skogsträdgård, framför allt där det är åkermark eller annan typ av odlade markområde.

Som jag har förstått det så måste man få godkänt av länsstyrelsen innan man gör om åkermark till "skog" (planterar fruktträd etc) enligt 12:6 miljöbalken. Jag undrar hur ni gjorde för er åkermark och vilken information ni skickade till länsstyrelsen, då det säkert kan vara bra information till oss som funderar på att göra en skogsträdgård i framtiden.

Ibland kan det vara enklare att be om förlåtelse än att fråga 😊

Skämt åsido, jag minns faktiskt inte precis hur vi tänkte kring det. Har för mig att vi pratade med en bekant som jobbar statligt och hen tyckte att vi kunde köra på bara. Så mitt råd är att försiktigt höra sig för med någon som har koll på regelverket utan att dra igång onödiga processer. Sedan kan man ju diskutera frågan om det är okej att plantera träd och buskar på gammal åkermark, men det är ju en annan diskussion av mer etisk karaktär om du frågar mig. Vi har som du vet, själva anlagt skogsträdgård på åkermark, på artfattig åkermark. Skillnaden för oss är att vi inte längre får jordbruksstöd för området som nu är skogsträdgård.

När man läser blandningar av fröer står det procent för de olika delarna. Är det andelar i procent av vikten på fröblandningen?

Antingen är det viktprocent eller volymprocent. Om man vill vara helt säker får man ringa den aktuella fröfirma som man vill beställa ifrån.

I boken skogsträdgården står det på några ställen angående vinterhärdighet, att en växt konstaterats tåla den eller den vintertemperaturen, exempelvis -15 eller -20. Hur ska man toka det?

Jag tror att det gäller temperaturen i luften men det är fler faktorer som påverkar växters härdighet under vintern. Till exempel så påverkar åldern på växten härdigheten eftersom äldre ved ger större köldtålighet. En annan faktor bland många som också påverkar är rötternas härdighet. Eftersom det är många faktorer som påverkar är det komplicerat att bedöma och påverka en växts vinterhärdighet.

I Sverige finns ett system för att dela in växter i olika härdighetsklasser som är framtaget av Riksförbundet Svensk Trädgård och som är tänkt att användas främst för träd och buskar. I detta system är Sverige indelat i olika odlingszoner för att få en uppfattning om var i landet en växt kan tänkas trivas. Detta är inga absoluta sanningar utan kan mer ses som en vägledning.

Det går att beställa rotsticklingar av den sterila vallörtssorten 'Bocking 14' och av sorten 'Bocking 4' genom Phillip Weiss webbutik. Han skickar även via post, här är länken:

<https://skogsträdgården.stjärnsund.nu/butik/ovriga-orter/rotsticklingar-vallort-bocking-14/>

Var tar vallört Kalium ifrån? Inte från luften...?

Kalium tas upp av rötterna.

Jag har sandjord och reser bort på sommaren. Har du tips på hur jag kan göra för att behålla fukten i jorden.

Sandjordar torkar lätt upp efter regn och är i regel mer näringsfattigare än andra jordar och har svårare att hålla kvar vatten.

Mitt förslag är att du jobbar med att tillföra exempelvis ko och hästgödsel rik på strö (halm, sågspån etc.) som förutom näringsämnen också innehåller mycket jordförbättrande mullämnen samt bra mikroorganismer. Är stallgödseln man använder rik på organiskt material ökar dess vattenhållande förmåga.

Om du har tillgång till kompost är det en fördel att använda det för att förbättra jorden eftersom den stimulerar både mullhalten och jordstrukturen samt ökar mikrolivet. Biokol är också väldigt bra att använda i jorden. Innan man blandar in biokol i jorden kan man låta biokolen ligga tillsammans med till exempel urin eller hönskötsel för att buffra dess näring i kolen. Biokol kommer då att lagra näringen samtidigt som den också hjälper till så att jorden blir mer vattenhållande.

Om du är hemma någon gång under sommaren kan du också täcka med gräsklipp eller annat organiskt material runt växterna för att hjälpa till att hålla fukten bättre.

Hur effektiv är urin för att gödsla med?

Urin är rik på kväve och är ett snabbverkande gödselmedel.

Tar man jord-prov för att veta nivåer på kväve, kalium mm? Eller syns det på något sätt på jorden?

Det enklaste sättet att kolla om jorden är bördig är att gräva en lite grop och kolla om det är mycket daggmaskar. Daggmaskar är ett tecken på att jorden är frisk och bördig samt att pH-värdet är bra. Kolla också det geografiska läget och jordartens grundförutsättningar.

Det absolut viktigaste för att skapa en bra bördighet i jorden är att få mikroorganismerna att trivas. Det finns olika åtgärder för att skapa goda förutsättningar för mikrolivet att trivas. Dels så är det bra om man kan tillföra organiskt material till platsen där man vill odla för att öka mullhalten och gynna mikroorganismerna. Detta är en långsam process som tar några år beroende på hur mycket material som tillförs. Att odla gröngödslingsväxter bidrar också till att både mullhalten och mikrolivet ökar.

Om jorden man vill odla varit kompakterad av hårt tryck av maskiner som skadat mikrolivet kan man göra stora förbättringar genom upphöjda bäddar och/eller marktäckning för att få igång en levande jord igen.

Mikroorganismernas viktigaste uppgifter är att bryta ner organisk materialet som i sin tur leder till att mullhalten ökar. De har också till uppgift att göra näringen i marken tillgänglig till växterna genom samarbeten med mykorrhiza. Det är bra om man kan föreställa sig jorden som en levande organism som måste må bra för att kunna fungera som ett slags nätverk som bidrar med en bördig jord.

Jag tror att ett jordprov visar vad det är för typ av jord, vilka näringsämnen som finns i jorden, pH värde och ev. mullhalt. Med analysen följer gödslings och jordförbättringsråd. Det finns olika tillägg som man kan köpa till för att få en mer omfattande analys. Kolla nog från vilka skikt i jorden som du behöver ta från. Företag som utför jordanalys hittar man på nätet.

Finns det några "tecken" som man kan se, på att jorden är kvävefattig i början?

Rena sandjordar är kvävefattiga. Jag vet tyvärr inte hur man kan se det på växtligheten.

Kan du ge exempel på kolrikt material?

Biokol, flis, sågspån, bark, ull, halm, hö.

Har du ett annat tips hur man kan använda aska. Vi har så himla mycket aska

Jag sprider aska och dolomitkalk på våren i de bäddar där jag odlar vitlök och lök. Använd bara aska efter rent trä, inte efter målat eller impregnerat virke.

Hur lång tid ungefär behöver man täcka jorden för att bli av med ogräs

Tre år om det är rotoogräs. Behövs ingen täckning med plast eller kartong eller dylikt om man omvandlar en vanlig gräsmatta till odling.

Har du något knep om man vill skapa en skogsträdgård där man inte rör sig regelbundet?

Börja med att odla träd och buskar i ca 5 år innan du börjar med örtskikt. Punkttäck med kartong och täckmaterial runt träden för att skapa så bra förutsättningar som möjligt för träd. Plantera vallört runt träden, ca 1, 5 meter i en cirkel runt. Välj att plantera träd och buskar som växer bra i svenska förhållanden. När/om örtskikt etableras välj då gärna konkurrenskraftiga örter så som lungrot, kärleksört, kungsmynta, spansk körvel, smultron mm.

Plantskola, fallgropar/tips?

Behov storlek?

Det är svårt att säga en storlek på "egen plantskola". Jag har avvarat två bäddar i köksträdgården som jag driver upp plantor som ska till skogsträdgården. Jag förökar också

alltid plantor under våren genom att dela en planta som jag flyttar till bäddar i skogsträdgården som behöver fyllas. Att hitta intressanta växter som gynnar platsen och mångfalden är något som jag brinner för och något som jag kontinuerligt jobbar med eftersom jag är mån om att ha många växter omkring där jag bor.

Hur stor yta skulle du (valfritt antal personer) odla med sikte på att försöka bli självförsörjande från t ex skogslund och köksträdgård?

Skiljer det mellan helvegetarisk, halvvegetarisk och allätare?

Vilka grödor är viktigast?

Det är svårt att säga hur stor yta man behöver för att bli självförsörjande på blad, rötter, bär, nötter och frukt från en skogsträdgård. Hur mycket man får ut i form av mat beror på hur bördig marken är där man planerar för sin skogsträdgård och hur mycket man vill jobba för att förbättra och bygga jord.

Det har det också att göra med hur mycket vatten en skogsträdgård behöver. Holma skogsträdgård vattnas aldrig förutom vid etableringen och den får därför mindre skörd. Vår skogsträdgårds vattnas inte heller men vi får ofta en väldigt stor skörd. Jag tror att både Holma och vår skogsträdgård har jobbat väldigt mycket med att förbättra jorden genom organiskt material och genom att plantera amträd och kvävefixerande växter och vallört. Jag tror att skillnaden är att vår skogsträdgård ligger i en lätt lutande sluttning och jag misstänker att vi har rörligt vatten under vilket underlättar för vattenförsörjningen till alla växter. Vi har också täckt med kartong runt träd och buskar i säkert fem år vilket har resulterat att det växt väldigt bra samt att det hjälper lite för uttorkning.

Jag håller inte på med skogsträdgårdsodling bara för att få mat utan för mig handlar det också om att skapa en plats där både jag och andra människor verkligen trivs samtidigt som det gynnar andra livsformer. Detta samspel blir man som odlare en del av och det är en otrolig tillfredsställelse att få möta samma träd varje år och säga hej till Fjällsyran och andra växter som tittar upp tidigt om våren. Fåglarna och mötet med insekterna och svamparna blir också ett starkt möte och jag blir liksom glad ända inifrån och så tacksam över att jag får vara en del av detta samspel och nätverk. Det blir en plats att utvecklas i som människa och en plats som kommer att finnas kvar i decennier. Att vara medskapare till detta skänker mig alltså inte bara mat utan något mycket större som jag har svårt att sätta ord på.

Om storleken på en skogsträdgård skiljer sig mellan helvegetarisk, halvvegetarisk och allätare har att göra med om man vill integrera djuren i skogsträdgården eller i områden mellan till exempel skogsträdgårdsalléer.

Om man inte äter kött så satsar man kanske mer på att odla nötter i en skogsträdgård.

Vilka grödor som är viktigast beror på vilka behov människorna på platsen har och det är därför inte lätt att säga. Men för att ge något råd om detta så skulle det vara att odla de växter som man gillar att äta och prioritera det som är välkänt och som växer bra i vårt land. Jag rekommenderar inte att odla exotiska växter som persika och aprikos till en början även om man har en dröm om det. Det är väldigt lätt att misslyckas och kan leda till att man ge upp. Till och med de mest erfarna odlare har svårt att lyckas att odla persika och aprikos på grund av att de båda är känsliga för monilia laxa (grentorka på svenska). Det är en svampsjukdom som finns högt upp i luften och som kommer med regnet speciellt under våren. Träden är känsligast

vid blomningen och har man otur kan hela trädet dö, speciellt unga träd. Både persika och aprikos kommer från platser i världen där det inte finns ingen vår eller regn vid blomningen.

Vid platsbrist kan man utesluta kvävefixerande växter och istället tillföra mer kväverikt material. Satsa på lättodlade växter i örtskiktet som ger förhållandevis stora skördar är: lungrot (gode Henriks målla), spansk körvel, fjällsyra (sköldsyra), libbsticka, kungsmymta, jordärtskocka, rankspenat, kärleksört, smultron.

Jag vill gärna återanvända bentonitleran/kattsand på ett smart sätt.

Hittills har jag krossat kissklumparna och spridit på mossan på den fd åkermarken där fåren betar.

Kattbajset har jag varvat i komposten med brunnen fårskit.

Klokt tänkt, tyvärr så har jag ingen erfarenhet av att återbruka kattsand men håll mig gärna uppdaterat! Jag känner en kvinna som heter Lotta Svensson som jobbar för naturskyddsföreningen som anordnar många roliga workshops i återanvändning av tyger, kläder, möbler och mycket annat material som anses som avfall i vårt land. Hon torkar bland annat mördarsniglar som djurfoder. Jag tycker att det är uppfriskande att träffa människor som engagerar sig och sprider ett tankesätt om att ta vara på våra resurser. Det väcker många tankar och känslor hos människor som får träffa människor med annorlunda idéer och kunskaper. Jag tycker att vi tillsammans ska försöka nå ut med det vi kan!

Hur är det med mycket material runt trädens stammar? Har hört att det inte ska gå upp på stammen för det mår inte trädet bra av utan att man ska lämna en liten luftspalt närmast stammen.

Ja, det är bra att lämna en luftspalt på ca 1-2 cm mellan trädet och kartongen och täckmaterialet som håller kartongen på plats. Igår lärde vi oss att flis från klibbal har bäst förutsättningar att bilda mykorrhiza snabbt. Håll koll på att materialet inte bildar kondens på stammen. Jag brukar täcka med kartong på våren, då gör den mest nytta eftersom det är då ogräset börjar växa och konkurrera med träden. Då hinner det torka upp efter perioder av fukt och regn.

Karin tipsar om en artikel från skogsträdgårdsbloggen där man kan läsa om hur man bygger sorksäkra nätkorgar: <https://skogsträdgården.stjärnsund.nu/plantera-trad-och-buskar-i-natkorgar/>

Karin vill också slå ett slag för äkta Vallört eller Comfrey som det heter i England. Det är en mirakelväxt som inte går att vara utan.

Det är en fantastisk växt med många egenskaper. Förutom att använda som etablerings- och gröngödningsväxt, är den väldigt god att äta på våren (de första små bladen). Jag använder den som spenat. Roten är också ätlig (har inte provat ännu). Bladen är också bra som plåster och såriläkare. Det är dessutom mycket populär hos bin och humlor.

Att den sprider sig lätt tycker inte jag är ett problem. Så fort plantan har blommat över, klipper jag blomställningarna och slänger dem i komposten.

Det kommer nya fina blommor och blad hela sommaren. Små nya plantor som dyker upp här och där gräver jag upp och plantera på andra ställen eller använder som gröngödningsväxt.

Rekommenderas alltså varmt.

//Karin